

УДК 343.36

В.В. Мульченко

суддя Апеляційного суду Запорізької області

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НЕДОТОРКАНОСТІ СУДДІВ У КК ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено аналізу проблеми кримінально-правової охорони недоторканності суддів у сучасних умовах реформування кримінального законодавства України.

Ключові слова: здійснення правосуддя, недоторканність суддів, честь та гідність судді, неповага до суду.

I. Вступ

Важливою складовою сучасного етапу реформування правової системи України є подальший розвиток кримінально-правової науки, першочерговим завданням якої є розробка теоретично обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення процесу запобігання злочинам та підвищення ефективності правозастосовчої практики. Правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони є суспільними відносинами, що виникають у процесі дізнання, попереднього слідства, судового розгляду і виконання судових рішень, визначаючи позицію держави до досліджуваних складів злочинів, їх структурних елементів, якими є:

- 1) нормальна робота органів дізнання, попереднього слідства, судів із відправлення правосуддя;
- 2) незалежність і недоторканність суддів, народних засідателів і присяжних, підпорядкування їх тільки закону;
- 3) недоторканність особи останніх, а так само близьких їм родичів і їх майна;
- 4) недоторканність особи і майна інших учасників процесу;
- 5) певний порядок виконання судових рішень.

Таке розуміння родового об'єкта досліджуваних злочинів дає змогу повніше розкрити механізм порушення відносин, що виникають у процесі відправлення правосуддя окремими злочинами, передбаченими розділом 18 Особливої частини КК, визначити точніше безпосередній об'єкт кожного із цих посягань. Постає запитання, якщо законодавець визнав за необхідне забезпечити охорону життя, здоров'я, особистої безпеки суддів і майна суддів спеціальними нормами кримінального закону, то невже честь і гідність представників судової влади менш цінні, ніж їх майно? І як таке положення узгоджується зі ст. 3, 6, 8 Конституції України? Поспішність декриміналізації діянь проти честі та гідності громадян, у тому числі й суддів зазнала обґрунтованої критики.

II. Постановка завдання

На нашу думку, особливим є етап становлення України як правової держави, коли головним завданням стає захист прав і свобод людини. У цей період відбуваються докорінні зміни пріоритетів діяльності органів досудового слідства, прокуратури та суду. Такий стратегічний напрям діяльності держави передбачає якісне, гуманістичне оновлення законодавства України, насамперед кримінального, кримінально-процесуального й адміністративного. Наскільки вдалися перші кроки на шляху реформування, чи вдалою виявилась спроба прийняття Кримінального кодексу України 2001 р., чи врахували науковці помилки, що виникали в процесі застосування КК України 1960 р. при розробці нового Кримінального кодексу? Як можна використати позитивний і негативний досвід зарубіжних держав для подальшого вдосконалення кримінально-правової охорони недоторканності суддів та осіб, чия діяльність перебуває у сфері здійснення правосуддя? Спроба відповіді на ці запитання і є метою статті.

III. Результати

Проблема кримінально-правового захисту суддів у різних європейських державах вирішується різним способом.

Наприклад: ст. 504 *Кримінального кодексу Іспанії* від 24.11.1995 р. передбачає відповідальність за наклеп і образу, погрозу застосування насильства відносно членів "...Генеральної Ради судової влади, Конституційного суду, вищого органу судової влади автономії" (у структури яких входять судді).

КК Швеції – ст. 1, 3 (Наклеп і образа) гл. 5 "Про дифамацію"; ст. 1, 2, 10 (загроза, насильство, наклеп, інше діяння, котра заподіює шкоду, страждання або іншу незручність особі, що здійснює владні повноваження) (сюди зараховують і суддів); гл. 17 "Про злочини проти громадської діяльності".

КК Данії – параграф 266 b, 267 (образу і наклеп, у тому числі й у зв'язку з виконанням потерпілими своїх службових повноважень) гл. 27 "Злочини проти особистої честі та деяких прав", параграф 199 ч. 2 гл. 14

“Злочини проти державної влади” (загроза, насильство або напад, вчинені відносно потерпілого у зв’язку з його службовою діяльністю), параграф 121 цієї самої глави (образу і наклеп відносно осіб, що обіймають “державну посаду”).

Розділ 14 “Образ” *Кримінального кодексу ФРН* від 15.05.1871 р. у редакції від 13.11.1998 р. передбачає кримінальну відповідальність за образу й наклеп, а п. 3 параграфа 194 цього розділу регламентує порядок карного переслідування: “Якщо образа посадової особи, особи, спеціально уповноваженої на виконання публічних обов’язків (до яких ставляться судді) <...> у зв’язку зі службовою діяльністю, якщо діяння спрямоване проти органу влади (у тому числі й судової)”.

Швейцарський Кримінальний кодекс від 21.12.1937 р., котрий чинний на сьогодні так само не має спеціального розділу, що регулює кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти правосуддя. Однак розділ 15 другої книги цього Кодексу “Злочинні діяння проти державної влади” передбачає відповідальність за “Перешкоджання в здійсненні дії, чиненої в порядку виконання службових обов’язків” (ст. 286). Стаття 340 розділу 3 третьої книги вказує на спрямованість цього злочину проти Федерального правосуддя й не виключає: “перешкода виборному органу, члену виборного органу або чиновникові в здійсненні дії, чиненої в порядку виконання службових обов’язків, що входить у його службові повноваження” шляхом нанесення образу або наклепу.

Кримінальний кодекс Республіки Болгарія у ст. 146, 147 установлює відповідальність за образу й наклеп, а в ст. 148 – “за образу посадової особи <...> при виконанні нею, або у зв’язку з виконанням нею своїх службових обов’язків або функцій”. Примітно, що всі ці склади розташовані в тій самій главі 2 “Злочини проти особи”, де також наведено норми, котрі передбачають відповідальність за зазіхання на життя судді, прокурора, слідчого чи особу зі складу МВС при виконанні або у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків або функцій. Це дає підстави вважати, що ст. 148 Кодексу застосовується й у випадку образу судді у зв’язку з виконанням їм своїх службових обов’язків.

Кримінальний кодекс Польщі в главі 29 “Злочини проти діяльності державних установ, а так само органів територіального самоврядування” установлює відповідальність за образу публічної посадової особи чи її помічника під час або у зв’язку з виконанням службових обов’язків (параграф 1 ст. 226). У параграфі 3 ці норми встановлюють відповідальність за публічну образу або приниження Конституційного органу. До таких органів

зараховано і суд. До того ж під публічною образою Конституційного органу мається на увазі й образа службовця такого органу. Такий висновок випливає з аналізу фабули ст. 232 КК Польщі, де зазначено: “Хто насильством або протизаконною погрозою впливає на офіційну діяльність суду – підлягає покаранню від 3 місяців до 5 років позбавлення волі”. Цілком очевидно, що цією нормою поставлена під захист не сукупність будь-яких фізичних дій державного органу, а працівники суду, які виконують певну державну функцію, їхнє здоров’я й безпека.

У державах, що утворилися на пострадянському просторі, незважаючи на єдність поглядів про необхідність такого захисту, це питання вирішується по-різному. Так, наприклад, у *Кримінальному кодексі Республіки Білорусь* у структурі гл. 34 “Злочини проти правосуддя” на перше місце поставлена група складів злочинів, що зазіхають на життя, здоров’я, честь і гідність суддів або засідателів, у зв’язку з їхньою діяльністю зі здійснення правосуддя (ст. 388–391 КК).

При цьому законодавець спробував поставити під захист кримінального закону честь та гідність судді або засідателя не тільки від зазіхань у вигляді образу у зв’язку з їхньою діяльністю з відправлення правосуддя (ст. 391 КК), а й від поширення у зв’язку із цим щодо них наклепницьких відомостей (ст. 389 КК).

Разом із тим, на наш погляд, диспозиції зазначених статей не повною мірою охоплюють увесь комплекс ознак заподіяння шкоди честі й гідності судді або засідателя. А вказівка в ст. 389 КК на злочинність погрози поширення наклепницьких або оголошення інших відомостей, які ці особи бажають зберегти в таємниці, дають можливість по-різному тлумачити механізм заподіяння шкоди як суб’єктам відносин, що виникають у процесі здійснення правосуддя, так і в цілому правосуддю.

Цілком очевидно, що погроза поширенням наклепницьких відомостей відносно судді або засідателя у зв’язку з їхньою діяльністю зі здійснення правосуддя заподіює певну шкоду правосуддю. На нашу думку, більшу шкоду заподіює не погроза, а саме поширення наклепницьких відомостей.

Якщо особа, не висловлюючи жодних погроз відносно судді або засідателя, поширює наклепницькі відомості про останнього у зв’язку з їхньою діяльністю зі здійснення правосуддя, то такі дії досить проблематично кваліфікувати за ст. 389 КК. У цьому випадку відсутня необхідна ознака – погроза здійснення будь-яких дій. Крім того, після закінчення вчинення злочину, погроза й поширення наклепницьких відомостей не збігаються.

Отже, об'єднання в одному складі різних додаткових безпосередніх об'єктів (життя, здоров'я, честь і гідність, а також майнові права суддів, засідателів та їх близьких), через які заподіюється шкода основному безпосередньому об'єкту, створює лише ускладнення правозастосовної діяльності. На наш погляд, це не дає змоги досить надійно поставити під захист кримінального закону суддів і засідателів у зв'язку з їхньою діяльністю зі здійснення правосуддя.

Також не зрозуміло: погроза розголошення відомостей, які суддя або засідателі бажать зберегти в таємниці, у зв'язку з їхньою діяльністю зі здійснення правосуддя, тягне кримінальну відповідальність за ст. 389 КК? Така вказівка дає змогу досить широко й вільно тлумачити цю норму, що, на наш погляд, є її негативною якістю, що уможливорює обмеження законних прав і інтересів громадян, котрі беруть участь у судочинстві й потребує окремого тлумачення.

Адже якщо до відомостей, які суддя або засідателі бажать зберегти в таємниці, зараховувати відомості, що викривають суддю або засідателя у здійсненні дій, не сумісних з їхнім високим званням, то формально погроза поширення таких відомостей, котрі відповідають дійсності, підпадає під ознаки складу злочину.

У зв'язку із цим є позитивним досвід конструювання відповідних статей Кримінального кодексу Російської Федерації. Так, згідно зі ст. 297 КК Росії злочинною визнається неповага до суду, що втілилася в образі учасників судового розгляду й кваліфікованим складом цієї самої норми, – те саме діяння, котре втілилося в образі судді, присяжного засідателя або іншої особи, яка бере участь у здійсненні правосуддя. Очевидно, що тут законодавець чітко й лаконічно визначив як основний, так і додатковий безпосередні об'єкти злочину. При цьому із зазначеної диспозиції випливає, що неповага до суду як до органу правосуддя вчиняє шкоду, насамперед, правосуддю, а образа учасників судового розгляду, судді, присяжного засідателя або іншої особи, котрі беруть участь у здійсненні правосуддя (прокурора, адвоката та ін.), є способом учинення шкоди правосуддю через прояв неповаги до суду.

Таким чином, під захист кримінального закону поставлені не тільки суддя й присяжні засідателі, а і всі учасники судового розгляду, коло яких законодавець визначив кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним, адміністративним, господарсько-процесуальним законодавством.

КК Республіки Казахстан у гл. 15 устанавлює відповідальність за злочини проти правосуддя й порядку виконання покарань. Склади, що передбачають відповідальність

за образу судді й наклеп стосовно нього, сформульовані аналогічно до КК Росії. Так, частина 1 ст. 342 передбачає відповідальність за неповагу до суду, що втілилася в образі учасників судового розгляду, а ч. 2 цієї норми, котра має більш сувору санкцію, передбачає відповідальність за образу судді. Розбіжністю санкцій підкреслюється центральна роль судді в здійсненні правосуддя.

Однак і таке формулювання диспозицій, що описують у КК Росії й Казахстану прояв неповаги до суду, на наш погляд, не є бездоганим. Примітно, що в диспозиціях названих норм немає вказівки на вчинення образи зазначеним особам у зв'язку з здійсненням ними своїх службових обов'язків. Це дає підставу по-різному тлумачити мотиви вчинення злочину, його початковий і кінцевий моменти, а саме: чи вчинена образа судді у зв'язку з виконанням їм своїх службових обов'язків або за іншими мотивами (на ґрунті особистих, неприязних відносин, із хуліганських спонукань). Також виникає запитання: чи є такі дії злочинними за КК Росії, з погляду злочинів проти правосуддя, якщо вони вчинені до початку судового розгляду або після нього, або якщо образа вчинюється судді в процесі судового розгляду особою, незадоволеною його діями за іншою справою?

Стаття 343 КК Республіки Казахстан передбачає відповідальність за наклеп відносно судді, прокурора, слідчого, особи, що проводить дізнання, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків. У цій нормі законодавець уже чітко вказує, що не будь-який наклеп тягне відповідальність за ст. 343, а тільки той, котрий вчинюється у зв'язку з діяльністю перерахованих у ній осіб, у сфері здійснення завдань правосуддя.

IV. Висновки

Отже, ми вважаємо за необхідне доповнити Кримінальний кодекс ст. 377-1 "Неповага до суду". Диспозицію вказаної статті викласти у такій редакції:

"Частина 1: Неповага до суду, що втілилася в образі учасників судового розгляду, у зв'язку з розглядом судових справ – карається..."

"Частина 2: Те саме діяння, що втілилося в образі судді, народного засідателя, присяжного чи іншої особи, котрі беруть участь у здійсненні правосуддя у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків, або громадянського обов'язку, – карається..."

При цьому до учасників судового розгляду, згаданого у ч. 1, варто зарахувати секретарів судового засідання, судових розпорядників, співробітників судової міліції, сторони в справі, потерпілих, свідків, підсудних.

Це дасть змогу забезпечити надійний захист честі та гідності зазначених осіб, буде сприяти зміцненню порядку в судовому засіданні, забезпечить виховний вплив на громадян, які будуть розуміти, що незалежно від свого статусу в судовому процесі, їхня честь і гідність надійно захищені.

Під іншими особами, що беруть участь у здійсненні правосуддя, зазначеними в ч. 2, варто розуміти прокурора, слідчого, особу, котра проводить дізнання, судового виконавця, працівника пенітенціарної системи, які беруть участь у здійсненні правосуддя.

Таке формулювання диспозиції норми, покликаної забезпечити кримінально-правову охорону досліджуваних відносин, дає можливість указати на безпосередні основні і додаткові об'єкти складу злочину, чітко й лаконічно окреслити коло осіб, що беруть участь у здійсненні правосуддя, а також дає змогу відмежувати зазначений делікт від суміжних складів.

Список використаної літератури

1. Мучник А.Г. Комментарий к Конституции Украины / А.Г. Мучник. – 2-е изд., исправ. и доп. – К. : Парламентское изд-во, 2003. – Кн. 1. – С. 103–104.
2. Коржанський М. Чи має переваги Кримінальний кодекс України? / М. Коржан-

ський // Юридичний вісник України. – 2001. – № 35 (323). – С. 1.

3. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. д-в юрид. наук Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова. – М. : Зерцало, 1998. – С. 155.
4. Уголовный кодекс ФРГ : пер. с нем. – М. : Зерцало, 2000. – С. 119–121.
5. Уголовный кодекс Швейцарии : пер. с нем. – М. : Зерцало, 2000. – С. 95, 114.
6. Уголовный кодекс Республики Болгария. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2001. – С. 115–116.
7. Уголовный кодекс Польши. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2001. – С. 162, 166.
8. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2001. – С. 414–415.
9. Уголовное право. Особенная часть : учебник для вузов. – М. : НОРМА–ИНФРА, 2000. – С. 40–41; Уголовное право России. Часть Особенная : учебник для вузов. – М. : БЕК, 1999. – С. 48–50.
10. УК Республики Казахстан. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2001. – С. 374–375.
11. Уголовный кодекс Дании. – СПб., 2001. – С. 98, 197.
12. Уголовный кодекс Швеции. – СПб., 2001. – С. 115, 142, 143.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2013.

Мульченко В.В. Уголовно-правовая защита неприкосновенности судей в УК зарубежных стран: сравнительный анализ

Статья посвящена исследованию проблемы уголовно-правовой охраны неприкосновенности судей в современных условиях реформирования уголовного законодательства Украины.

Ключевые слова: осуществление правосудия, неприкосновенность судей, честь и достоинство судьи, неуважение к суду.

Mulchenko V. Criminal legal protection of amiability of judges in CC of foreign countries: comparative analysis

Article is devoted to research of a problem of criminal legal protection of inviolability of judges in modern conditions of reforming of the criminal legislation of Ukraine.

Key words: justice implementation, inviolability of judges, honor and dignity of the judge, disrespect for court.